

A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázata

A hazaszeretet forrásai

A *Lakitelek Alapítvány* 1991. évi sikeres paraszti önéletrajzírói pályázata után 1992-ben helytörténeti pályázatot hirdetett meg, ennek ünnepélyes díjkiosztására került sor 1993. március 17-én a Gellért Szállóban. Hittük, hogy a hívó szóra megszólal a *másik* Magyarországon – ezekkel a szavakkal köszöntötte Lezsák Sándor, az alapítvány elnöke az egybegyűlteket. A pályázatra 479 pályamunka érkezett, köztük 34 Erdélyből, 18 Felvidékről, 4 Vajdaságból, 2 Kárpátaljáról, 1 Horvátországból és 1 Argentínából. Az alapítvány helytörténeti pályázatának sikere egyben a több mint 30 esztendőszervezett honismereti mozgalom eredménye is, hiszen a hazaszeretet elnyomatásának évtizedei alatt ébren tartotta a szülőföld múltjához való ragaszkodás gondolatát, pályázataival és kiadványaival lehetőséget nyújtott a szűkös megjelenésre, és módszerintelligens módon is segítette az amatőr helytörténészeket. A beérkező munkák témaválasztása igen sokszínű volt – állapította meg Demeter Mária, a huszonöt tagú zsűri titkára. Legtöbbször különböző műfajú és módszerű falutörténet megírására vállalkoztak, de írtak frontélményről, hadifogságról, lágeréletről, a börtön világról, papok meghurcoltatásáról, a tsz-szervezésről, az 1956-os forradalomról is. A határon túlról érkező pályamunkák többsége a kisebbségi létről tudósít. A horvátországi pályázó magyarországi menekülttáborból szól. A pályázók kora, csakúgy mint a téma, igen változatosnak mondható, hiszen pályáztak diákok, nyugdíjasok, tudományos kutatók, papok is.

Für Lajos történész, honvédelmi miniszter a pályázatok jelentőségét értékelve a kisközösségek összetartó erejére hívta fel a figyelmet. Mint mondta: a történelem igazi teremtője maga a nép.

A Lakitelek Alapítvány mintegy hétmillió forintot osztott szét a pályázók között. A díjazottak közül többen kiadási támogatásban is részesültek.

Az eredményhirdetés végeztével Lezsák Sándor bejelentette: a Lakitelek Alapítvány kora összel újabb helytörténeti pályázatot hirdet, ami egy-egy település történetének helytörténeti olvasókönyv formájában való megírására ösztönöz majd. Az elnök bizakodik abban, hogy ezek a helytörténeti munkák előbb-utóbb bekerülnek a helytörténeti oktatásba. Lesz tehát módszertani alapozása, oktatási segédanyaga a Zsámbéki Tanítóképzési Főiskolán hamarosan felálló honismereti tanszéknek, a fakultatív keretek között egyre szélesebb körben bővülő honismereti oktatásnak.

Frigyesy Ágnes

Történettudományunk rendszerváltása

Manapság annyi mindenki mondja magáról: független, semleges és pártatlan, hogy kénytelen vagyok előrebecsátani, nem vagyok és nem is akarok független lenni nemzetemtől, nem semleges vagy érdektelen számomra sorsa és határozottan a magyar nemzet felemelkedésének a pártján állok. Ahhoz, hogy szeressem hazámat, nemzetemet, jelentős ismeretet kellett gyűjtenem róla, természetesen olyanokat is, amelyek nem kedvezőek. Így jut az ember ahhoz a diszciplinához, amelyet régebben magyarságismeretnek, magyarságtudománynak

neveztek, mostanában inkább néprajznak, földrajznak, helytörténetnek, honismeretnek hívnak. Akik itt összegyűltünk, valamennyien elkötelezettjei, szerelmeis rabjai vagyunk a honismeretnek, helytörténetnek, a szűkebb vagy tágabb értelemben vett magyarságtudományának, amelybe természetesen beleértem a velünk együttélő történeti nemzetiségek ismeretét is.

Megtiszteltetés és öröm volt számomra, hogy a szakmai zsűriben részt vehettem. A pályamunkák nagyon színvonalasak voltak és több kiemelkedő alkotás is beküldetett a pályázatra. A műfajok szerint klasszikus helytörténettől a történeti családregegyen át az iskola és egyesület történetén keresztül a széphistóriás jellegű városleírásig minden előfordult. Minden műfajban lehet jót alkotni és mi igyekszünk minden esetben a minőséget kiemelni, felmutatni és értékelni.

Voltak közöttük olyan témák is, amelyekről évtizedeken keresztül még beszélni sem szabadott. Ezek a teljesség igénye nélkül felsorolva: az egyesületek, egyletek, a civil szerveződések, az I. és II. világháború magyar katonai és civil veszteségei, a hadifogságok, malenkij robotok, magyarok a gulágon, a többpártrendszer az 1940-es években a koalíció időszakában, az első és második tsz-szervezés és persze az 1956-os forradalom.

Indokolta várakozásunkat az eddigi kényszerű hallgatás és az igény történettudományunk rendszerváltása iránt. Szabad György egyetemi tanár, jelenleg az Országgyűlés elnöke, azt mondta 1968 körül, hogy a magyar történetírásnak meg kell újulnia, mégpedig a helytörténetírás, a honismeret talaján. Nos, ha akkori szavai igazak voltak, akkor mostan kétszeresen igazak.

A honismereti-helytörténeti mozgalom éppen az 1960-as évektől kezdve fejlődött rohamosan. Részese ez a mozgalom annak, hogy '56 után egy ideig a mélybe szorítva, de mégiscsak elindultak a Kádár-rendszer idején azok az erők, amelyek előkészítették, elősegítették a diktatúra lebontását. Ahogy alkotmányunk tekintetében, a magántulajdon tekintetében, az erkölcsiség tekintetében vissza kell csatolnunk, nyúlnunk az „utolsó törvényes állapothoz”, a kommunista hatalomátvétel előtti időhöz, ugyanúgy vissza kell csatolnunk az „utolsó tudományos magyar történetíráshoz” is. Ezen a területen lesz nemzetmegtartó szerepe a honismeretnek, a helytörténetnek a valóság, az igazság, új források feltárásában, melynek hatalmas bázisán gyarapodhat és megújulhat a magyar történettudomány. Minden községben, városban és vidéken legyenek szent megszállottak, akik nem kímélve fáradságot, kutatják és közzéteszik a helyi ismereteket.

A pályázatra a Kárpát-medence egész magyarlakta területéről érkeztek művek, sőt, még Európán kívülről is. Ez a jelenség is, mások mellett, azt bizonyítja, hogy ha lehetőség van rá, ha engedik a körülmények, akkor a Trianonok által lefogott, lekötözött, vérkeringésben megakasztott magyar nemzettest mégiscsak egyetlen, egész szervezetként működik. Sok-sok tanulság mellett ennek a pályázatnak ez volt a legörömtelibb hozadéka.

Kívánom a Lakitelek Alapítványnak és minden résztvevőjének, hogy a megkezdett úton sikeresen haladhassunk tovább!

Horváth Lajos

Négyszázhetvenkilenc pályázat¹

Engedjék meg, hogy először is szívből gratuláljak önöknek kiváló eredményeikért! A továbbiakban pedig röviden felvázoljam a beérkezett anyag néhány tartalmi-szerkezeti, műfaji, mennyiségi és minőségi jellemzőjét.

1. A Lakitelek Alapítvány 1991-ben Helytörténeti Pályázatot² hirdetett. Már jóval a beküldési határidő – 1992. október 23-a – előtt kezdtek érkezni az Alapítvány margitszigeti címére az elkészült pályamunkák. Először hetente, majd naponta néhány, végül az utolsó hetekben zsákkal, sőt, zsákokkal hozta őket a posta. Végül is 479 pályamunka érkezett a felhívásra. Ezt 444 pályázó küldte, mivel egy pályázó több pályamunkát is beküldhetett.

A 479 pályamunkából 419-et a jelenlegi Magyarországról, 34-et Erdélyből, 18-at a Felvidékről, négyet a Vajdaságból, kettőt Kárpátaljáról, egyet Horvátországból (azaz már egy magyarországi menekülttáborból), egyet pedig az emigrációból, Argentínából küldtek.

¹Elhangzott a díjkiosztó ünnepségen. (Szerk.)

²A pályázat felhívásának szövegét a Honismeret 1991. 3. száma is közölte.

A 25 tagú értékelő bizottság (a szakemberekből: történészekből, néprajzosokból, pedagógusokból, a Honismereti Szövetség munkatársaiból, a Honismeret folyóirat szerkesztői és szerzői gárdájából összetevődő bizottság) 1992 augusztusában kezdte el munkáját. Azt hiszem mindannyiunk nevében beszélhetek, amikor azt állítottam: nemcsak érdekes, gyakran ismeretlen vonatkozásokra rávilágító, tudományos szakszerűséggel és igényességgel készült olvasható jelentettek, hanem élvezetes, olykor – például egy-egy önéletrajz, családtörténet színvonalas irodalmi feldolgozása esetében, vagy kényszermunka, lágerélet, börtönélmények valós tényanyagának érzékletes bemutatásával – lebilincselő élményt is.

2. A felhívás értelmében pályázni lehetett „egy-egy település összefüggő történetének megírásával, a helyi gazdaság, társadalom, kultúra fejlődésének föltárásával, ezen belül valamely egyházi vagy világi intézmény, üzem, politikai vagy társadalmi szervezet, egyesület, család történetének részletes bemutatásával.” Műfajilag: készülhetett a pályamű helytörténeti szakkönyv, olvasókönyv, dokumentumgyűjtemény, életrajz, kislexikon, krónika vagy szöveggel kísért helytörténeti fotóalbum formájában.

Minden említett témakörből, sőt, műfajból is érkezett – több vagy kevesebb – pályamunka!

A pályázó szerzők *témaválasztása* ugyanolyan változatos volt, mint az említett lehetőségek, ezen belül természetesen némely témakörökből, műfaji feldolgozásokból több, másokból kevesebb dolgozat érkezett. Legtöbbször – határozottan – *falutörténet* megírására vállalkoztak.

Érzelgősebbek a helytörténeti kutatásokkal foglalkozó céhbéli történész vagy akár az amatőr autodidakta kutató *belső érzelmi indíttatását*: a falu, amelyről a részletes vagy változó, rövidebb vagy hosszabb terjedelmű, és természetesen változó színvonalú írások szólnak, majdnem minden esetben a szűkebb környezet, az a település, ahol élnek és dolgoznak a szerzők, amely legközelebb áll szívükhöz. A falutörténet megírása egyúttal társadalmi tett, az egész falunak mutatja be a múltat, a falu, a vidék történetét. A cél: a helybeli lakosok önismeretének gyarapítása, ráirányítani szemüket – különösen az ifjúságot – az értékekre.

Kiteljesítik ismereteinket az értékes *intézménytörténetek*: valamely helybeli – néhány évtizede vagy akár több száz éve működő iskoláról, egyházi intézményről, könyvtár történetéről, büntetés-végrehajtó intézetéről, színház történetéről szóló írások. Az oktatási intézményekre visszatérve, az óvoda, elemi iskola, gimnázium, állami tanítóképző történetétől a dolgozók általános iskolájának történetéig igen sok esettanulmány fordul elő.

A *XX. századi magyar történelem* sajátos, leginkább helyi vonatkozásaikban még feltáratlan, ismeretlen eseményeiről, a „*hiányzó történelemről*” szólnak a talán legmeggrázóbb írások. Itt legtöbbször a kortárs szemtanú, túlélő, szenvedő alany, de gyakran az idős emberek vallomásait gyűjtő és feldolgozó kutató a szerző. Második világháborús frontélmények, hadifogság, lágerélet, 1956 helybeli történései, börtönélet, papok meghurcolása, térszbe terelés, kuláküldözés részleteivel foglalkoznak hiteles, hézagpótló írások. Az említett témákkal összesen kb. 30 pályamunka foglalkozik.

Ide kapcsolódik, de nem feltétlenül a háborús eseményekhez fűződik az a néhány *haditörténeti* munka is, amely szintén valamely konkrét helyi kérdést dolgoz fel.

A pályázat egyik fő célja az *iskolai oktatás céljaira* készült helytörténeti munkák „begyűjtése”, kiadásuk támogatása volt, ezenkívül természetesen újak megírására is bátorított. Ilyen jellegű – de ezen belül eltérő módszerű és szintű – feldolgozás (elvi-elméleti, szakmódszertani, konkrét falutörténet didaktikai feldolgozása) körülbelül 20 érkezett. Ez nem sok, viszont közülük a legtöbb kiemelkedő, igen jó színvonalú. Az iskolai tevékenységben történő hasznosítást tanrenden belül vagy mellett, szakköri munkában képzelik el, műfajilag több változatban: munkafüzet, helytörténeti-honismereti olvasókönyv, feladatgyűjtemény, segédtankönyv, történelemoktatást kiegészítő ismeretanyag, vagy több tantárgyba is beleszűrhető-bebeszövedő környezetismereti anyag. Közülük egyesek az ország egész területén alkalmazhatók az oktatásban, mások egy-egy megye, de legtöbbször valamely település, kis falu iskolai oktatása számára készültek a pedagógusi felelősségtudat, szaktudás, és sokéves kutatótevékenység háttérén.

Rendkívül időszerűek, mához szövegek az *egyesületek, civil szerveződések* történetének, tevékenységi kereteinek feldolgozásai. Egy-egy gazdakör, üdülőhelyi egyesület, irodalmi kör, turista-egyesület, katolikus egyesület, olvasókör életének leírása, közösségfejlesztő hatásának elemzése, megalakulásuktól egészen megszűnésükig: legtöbbször 1949-ig.

Hazai nemzeti, etnikai vagy vallási kisebbségek történetéről készült, életük, sorsuk sajátos eseményeinek helyi vonatkozásait feltáró pályamunkák is érkeztek: német nemzeti-ségi falvak történetéről, a kitelepítéséről; szlovák–magyar interetnikus vonatkozásokról; a hazai szlovének vagy a cigány etnikum történetének egy-egy részletével foglalkozók. Néhány pályamunka a zsidóság történetének helyi aspektusait tárja föl.

Néhány *üzemtörténeti* munka is érkezett. Képviselheti magát a *sporttörténet* is, több pályamunka pedig *politikai szervezet* (párt) vagy mozgalom történetéről szól. Érdekes és színes írások érkeztek egy-egy *templom* vagy *temető* történetéről.

Egy-egy *utcanév-feldolgozásra* is rábukkanhattunk az anyagban. Akárcsak egy-két *versben írott helytörténetre* vagy irodalmi szöveggyűjteményre, ahol írók, költők települé-sükről szóló vallomásait gyűjtötte egybe a pályázó.

Műfaji érdekesség az a néhány – 5–6 – *fotoalbum*, amely beérkezett, és amely egy-egy falu hétköznapijait és ünnepnapjait, vagy egy református temető fejfáit mutatja be, nevezetes épületeket ábrázol. *Lexikon* műfajában is szerepel néhány pályamunka – 2–3 – egy-egy település híres személyiségeinek sajátos leltáraként.

A beérkezett *családtörténetek* közül csak néhány tekinthető hagyományos genealógiai kutatás eredményének. Ezek esetében legtöbbször nem a saját, hanem valamely történelmileg nevezetes család múltjáról, érdemeiről szól az írás. Az 50 körüli családtörténet java része a vallomások irodalom – tényirodalom – műfajilag is letisztult, gyakran igazi szépírói tehetségre valló alkotása. *Önéletírás*, vagy a szerző saját családja életét ábrázolja, hiteles, gazdag élményanyagot ír le, miközben az egyéni, családi sorson túlmutató társadalomrajz és kortörténet jól példázza a nemzet, különböző társadalmi rétegek sorsát, általánosítható tanulságok szűrhetők le életükből, amely számtalan szálon szövődik össze az ország történelmével. Legtöbbször 1–2 nemzedékig mennek vissza az időben, de néhány kivételes esetben –, ahol már a múlt századi nemzedékeknel is élt a családi krónikairás szokása, hagyománya – ott egészen a XIX. század elejéig.

Nem igazán kapcsolódott a pályázat vezérgondolatához az a néhány pályamunka, amely tájszótárt, történelmi drámát, esszét, bibliográfiát, különböző tárgyú prózai írást jelentett. A pályázati koncepció rugalmasságára vall, hogy ezeket nem utasítottuk el, megkerestük számukra a megfelelő helyet a pályamunkák rendszerében.

A feldolgozások *szerkezeti felépítése*, a *műfaji keretek*, írói eszközök, az adatgyűjtés módszerei, a tudományos színvonal változó. Eltérő a felhasznált adatok bősége, változatosága, típusa is: némelyek kitűnő megfigyelés, mások áldozatos gyűjtőmunka eredményeként születtek, megint mások a korszerű tudományos törekvések által támasztott követelmények alapján készültek.

3. Nem lenne teljes a képünk, ha nem vetnénk egy pillantást a beküldési helyek *területi megoszlására*. Az ország minden részéből érkeztek pályamunkák, és a határainkon túlról is reprezentatív a jelenlét. Vannak helységek, ahonnan többen is beküldtek kutatási eredményeiket. A határon túlról érkezett pályamunkák témaválasztásában, a műfaji megoldások alkalmazásában sajátosan tükröződik a kisebbségi lét, a magyar múlt tudata, emlékei, a mai kisebbségi sorskérdések. Talán nem véletlen, hogy a népmozgalmi tendenciák elemzése ugyanúgy foglalkoztatja a vajdasági, mint az erdélyi vagy a felvidéki szerzőt. Az argentinai magyar kolónia története is a megmaradás esélyeiről, körülményeiről szól. Megrázó, ahogyan a kárpátaljai „málenkij robot” feldolgozása vagy a horvátországi pályázó itteni menekülttábor-beli írása feltárja előttünk a kisebbségi sors szélsőséges torzulásait.

A *feltárt időszakot illetően*: a felhívásban az ajánlott időszak elsősorban a XX. század volt, a pályázati gondolat mindenekelőtt adatmentésre, a fehér foltok feltárására, hézagpótló írásokra bátorított, mint ahogyan legtöbbször ezzel az időszakkal vagy valamely töredékével foglalkoztak is. Sokan azonban messzebb hatoltak vissza a múltba, távolabbi eseményekkel is foglalkoztak, elfelejtett, kallódó ismereteket hoztak napvilágra.

A pályázati kiírás sokrétű, nemes szándéka, úgy véljük, eredményesen valósult meg, sikerrel bátorított a magyar történelem eleddig ismeretlen vonatkozásainak feltárására, elhallgatott, kényszerűen eltitkolt események közzétételére, elősegítette és segíti a helytörténeti kutatást erkölcsi, szellemi és anyagi támogatásával, végül, de nem utolsósorban színvonalas írások megszületését, az iskolai helytörténeti oktatás fejlesztését eredményez-

te, mindannyiunk érzelmi kötődését erősítette szűkebb és tágabb környezetünk, az egész ország, a nemzet történelme, múltja, sorsa iránt.³

Demeter Zayzon Mária

Komárom-Esztergom megye néprajzi kutatása az elmúlt harminc évben

Abban a Komárom-Esztergom megyében, amelynek felhívására a XIX. század közepén elindult az országos népköltészeti gyűjtés, ahol Bátky Zsigmond is született, Fél Edit Kocs-monográfiája után hosszú ideig nem volt néprajzi gyűjtés és nem jelent meg néprajzi tanulmány. Az ország néprajzi térképén megyénket fehér folt jelezte.

Változást az 1959. év hozott, amikor A tatai népi fazekasság című kiállítás hatására a tatai Kuny Domokos Múzeumban megalakult a Komárom megyei néprajzi munkaközösség és néhányan elhatározták, hogy részt vesznek az országos néprajzi pályázaton.¹

Az 1952-től évente meghirdetett néprajzi – 1959-től már nyelvjárási is – pályázatra 1960-ban és 1961-ben beküldött dolgozatával Kőrmendi Géza tanár országos első díjat ért el.²

A megyei néprajzi munkaközösség tagjai 1960-ban Naszályon, Tarjánban és Vértestolnán; 1961-ben Martin György népzenekutató részvételével Bajnán gyűjtöttek két alkalommal. A gyűjtőutak során néprajzi tárgyakkal és harmincöt hangszalagra rögzített népballadával, népdallal, népmesével gyarapították a tatai múzeum gyűjteményét. Filmszalagra került a Tyúkverő verbunk és az Újbor csütörtök nevű tánc.³

A megindult munkát mind néprajzi, mind nyelvészeti szempontból segítette az 1962-ben megtartott tatai tanácskozás, ahol Morvay Péter az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomról, Végli József a paraszti gazdálkodás szókinéséről és a földrajzi nevek gyűjtéséről tartott előadást. Itt vetették fel annak a lehetőségét, hogy a következő évben Tatán rendeznék meg az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők találkozóját.⁴ A felkérést Komárom megye, valamint Tata város örömmel elfogadta és vállalta az országos találkozó megrendezését. Így került sor 1963. május 31. és június 2-a között Tatán a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság rendezésében az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők I. Országos Találkozójára. Addig ugyanis csak a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűléseinek egyik napirendje volt az önkéntes gyűjtők tanácskozása.

A háromnapos találkozón a néprajztudományt Balassa Iván, Barabás Jenő, Bodrogi Tibor, Csilléry Klára, Dégh Linda, Dömötör Tekla, Erdélyi Zoltán, Diószegi Vilmos, Fél Edit, Hofer Tamás, Kovács Ágnes, Kovács Péter, Kresz Mária, Morvay Judit, Morvay Péter,

³A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatának eredményjegyzékét a következő számban közöljük. (Szerk.)

¹Komárom Megyei Dolgozók Lapja (a továbbiakban: KMDL) 1959. október 3. és november 18.: Bontakozóban a néprajzi munkaközösség tevékenysége. Az 1959. december 22.: A néprajzkutatók terve.

²KMDL 1960. március 19. sz. A VIII. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton A tatai fazekasság történetével I. díjat nyert. KMDL 1961. május 6.: Másodszor nyerte el a néprajzi gyűjtőpályázat első díját Kőrmendi Géza tatai pedagógus. Népszabadság 1961. április 29.

³KMDL 1960. december 10. és 1961. április 19.: Egy néprajzi gyűjtőút tapasztalatai. A gyűjtésben részt vett: Bánhalmi Ernőné, Baranyi József, Dorzsinszki Béla, Hegedűs Raymund, Kőrmendi Géza, Novák Lajos, Treuer Sebestyén, Túri Róbert. KMDL 1961. november 18. sz.

⁴KMDL 1962. november 3. sz. Az értekezleten Túri Róbert tanárnak megyei első díjat adtak át Adatok Gyerk község néprajzához c. pályázatáért.

Ortutay Gyula, Szolnoki Lajos, Vincze István képviselték. A nyelvtudomány legkiválóbb nyelvjáráskutatói – Bárczy Géza, Kniezsa István, Balázs János, Deme László, Lőrincze Lajos, Papp László, Szathmári István, Végh József, Imre Samu nyelvészek – vettek részt a tanácskozáson és tartottak előadást. Az értekezlet második napján Lengyel Dénes, a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgató-helyettese a mesemondás szerepéről és fontosságáról szólt. Megkülönböztetett tisztelettel vették körül a gyűjtők Veres Péter író.

A Tatán összejött százhusz önkéntes gyűjtőnek maradandó élményt jelentett Török Erzsébet előadóművésznő estje. Emlékezetes volt Fel Editnek a régi Kocs község néprajzának ismertetése, és az a szemesítés, amikor huszonhat év után ellátogattak a településre.⁵

Tata jelentős kezdet volt az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmozgalom történetében. Itt fogalmazódtak meg a tervszerű és irányított gyűjtés fontos elvei, és az, hogy a jövőben rendszeresen tartanak ilyen konferenciákat. Ördög Ferenc Zala megyei és Várkonyi Imre Somogy megye földrajzi neveinek összegyűjtéséről tartott ismertetése után elhatározták, hogy megkezdik az ország minden megyéjében, először a Dunántúlon a földrajzi nevek összegyűjtését.

A Komárom megyében korábban tevékenykedő néprajzi gyűjtők – Balogh László, Danis József, Gerzanics Magdolna, Kecskés László, Körmendi Géza, Petrik József, Túri Róbert – munkájára ösztönzően hatott a tatai találkozó. Rövid időn belül egy-egy néprajzi témában egyéni és szakköri pályázatok születtek.⁶ Az országos pályázatokon első díjat nyert dolgozatokat és kiemelkedő egyéni kutatásokat 1964-től Komárom megye kiadásában, illetve különböző kiadók gondozásában megjelentették. Elsőnek 1964-ben és 1968-ban Körmendi Géza; tíz évvel később, 1974-ben Gerzanics Magdolna; 1975-ben és 1978-ban Kecskés László munkáit adták ki.⁷

Az 1970-es évek elején megalakult honismereti szakkörök is végeztek néprajzi gyűjtést – Dömös (Bellovai Barna), Bajna (Izso Károly), Komárom (Hetéssi Lídia), Tát (Kátai Ferenc), Kecskéd (Pintér Dávid), Tarján (Klinger Lőrincné, Szegedi Jánosné), Kisbér (Túri Róbert), Oroszlány (Ugrik Alíz) és tanulmányaikat 1973-tól, az ekkor első ízben megjelent Komárom megyei honismereti füzetben adták közre.⁸

A megyében működő szakköröknek 1974-től évenként Honismereti Szemlét rendeztek a múzeumi hónap keretében. A szakkörök bemutatkozása és a Kiváló szakköri pályázat díjkiosztása mellett ez az összejövetel azt is szolgálta, hogy a megyében honismerettel, néprajzzal, helytörténettel foglalkozó szakemberek tapasztalataik és módszereik átadásával egymás munkáját is segítették.⁹

Komárom-Esztergom megyében a néprajzi kutatással egy időben az önkéntes nyelvjárási gyűjtők bevonásával végeztek a földrajzi nevek összegyűjtését. Az első tervezet (Útmutató a földrajzinév-gyűjtés kérdőívéhez. Komárom, 1963.) még az 1963-as konferencia idején fogalmazódott meg a Zala megyei földrajzinév-gyűjtés tapasztalatainak ismeretében. A kezdeti lépések nem hozták meg a sikert, mert elmaradt a megye anyagi támogatása, és a gyűjtők tábora is aránylag szűk körre korlátozódott.

⁵Erdélyi Zoltán–Végh József: Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők tatai találkozója. 1963. május 31.–június 2. A Komárom megyei múzeumok közleményei 1. köt. Tata, 1968. 513–518. Magyar Nemzet 1963. június 1.: Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők első országos találkozója Tatán: – KMDL 1963. június 5.

⁶Túri Róbert: Adatok Kerékteleki néprajzához, 1964. Körmendi Géza: Nádvgág a tatai tavakon, 1972. Túri Róbert: A kisbéri Táncsics Mihály Gimnázium néprajzi szakkörének munkájáról, 1975.

⁷Gerzanics Magdolna: Bepillantás Neszmély népi hagyományaiába és dallamvilágába. Honismereti füzetek 1974. 2. sz. Kecskés László: A komáromi szekeresgazdák. Bratislava 1975. Irodalmi Szemle 1975. 4. sz. – Kecskés László: Komáromi mesterségek. Bratislava–Budapest, 1978. Madách-Gondolat Kiadó. – Körmendi Géza: A tatai fazekasság története. Tatabánya 1964. (Bővített kiadás: 1989). – Körmendi Géza: A tatai vízimalmok. Komárom megyei múzeumok közleményei Tata. 1968. (Bővített kiadás: 1988).

⁸Komárom Megyei Honismereti Füzet 1973–74. év és 1985-től újra megjelenő számai. Felelős szerkesztő: Tapolcainé dr. Sárany Szabó Éva. A szerkesztőbizottság tagjai: Bartha Éva, Biczó Sándor, Fűrészné Molnár Anikó, Ortutay András, Virág Jenő.

⁹KMDL 1975. november 11.

Vágoszlopos tornácú ház, Bakonyzombathely, 1961.

Az 1977. év jelentette a megyei gyűjtés utolsó, befejező szakaszának kezdetét. Még ez év elején a József Attila Megyei Könyvtár megjelentette Tapolcainé Sáray Szabó Éva szerkesztésében és Pastinszky Miklós előszavával Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtésének Komárom megyei anyagát. E kiváló munka nagy segítséget jelentett a történeti névanyag feldolgozásához.

Komárom megye földrajzi neveinek összegyűjtését 1979 decemberére fejezték be. Ebből az alkalomból a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, a Magyar Nyelvtudományi Társaság és Komárom Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága közös ünnepi ülést tartott Tatabányán 1980. szeptember 25-én.¹⁰

A néprajztudomány két év múlva Tatán tartotta meg 1982. szeptember 9–13-ig az Ethnographia Pannonica VI. konferenciáját. A tanácskozás központi témája a kommunikáció helye a népi kultúrában. Ez alkalommal Ausztriából, Csehszlovákiából, Jugoszláviából és Magyarországról mintegy ötven néprajzkutató ült össze és a három nap alatt tizennégy előadást hallgattak meg.¹¹

A nemzetiségi néprajz a megyében élő németek és szlovákok tárgyi emlékeit, hagyományait gyűjtötte össze a falumúzeumokban (Keszölc, Oroszlány, Tarján). A Fatuska János néprajzos irányításával végzett többéves munkának az eredményét összegezte a volt Nepomucenus-malomban Tatán, az 1983. december 13-án megnyitott Német Nemzetiségi Múzeum állandó kiállítása. A bemutatott anyag végigkíséri a magyarországi németek betelepülésének történetét, láthatók anyagi kultúrájuk legszebb tárgyai és viseletük darabjai.¹²

¹⁰Komárom megye földrajzi nevei (Szerk. Balogh Lajos és Ördög Ferenc). Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság Budapest 1985. – KMDL 1979. április 18.: „...a régi történelem látó szeméi”: a földrajzi nevek. – KMDL 1980. szeptember 23.: Befejeződött a gyűjtőmunka. – KMDL 1980. szeptember 26. A tudomány ünnepe.

¹¹Dolgozók Lapja 1982. szeptember 11.: Néprajzosok Tatán.

¹²Dolgozók Lapja 1983. december 20.: Új helyen – új kiállítással.

A Komárom megyében tevékenykedő néprajzkutatók és önkéntes néprajzi gyűjtők 1982 tavaszán megalakították a megyei TIT keretében az önálló néprajzi szakosztályt. A szakosztály elnöke: Körömdi Géza, titkára: Kövecses Varga Etelka.¹³

A néprajztudomány régi adósságát törlesztették, amikor Kocson 1984. december 15-én az általános iskolában a Magyar Néprajzi Társasággal közösen felavatták Bátky Zsigmond emléktábláját. Az avatóbeszédet Gunda Béla egyetemi tanár tartotta.¹⁴

Komárom-Esztergom megye néprajzi múltjának megőrzésére, megismertetésére tudományos üléseket – Dunántúli Néprajzi Nap Esztergomban (1986), kiállításokat – Cs. Kis Ernő népi iparművész; Csizsár József és Végh Ákos fazekasok Tatán (1991); Komárom megyei népi iparművészek Esztergom (1987) – és videofilmeket – 1985-ben A tatai fazekasság, 1987-ben Az esztergomi mézesbábosság – készítették, ez utóbbiakat a TIT Stúdió segítségével.¹⁵ A TIT megyei néprajzi szakosztálya Komárom-Esztergom megye néprajzi kutatásának fellendítése érdekében, régi hiányt pótolva, a kutatómunka eredményeinek publikálására 1985-ben megjelentette a Komárom megyei néprajzi füzetek 1. számát. Az előszót Paládi-Kovács Attila írta. Azóta már megjelent 1987-ben a 2., 1988-ban a 3. és 1990-ben a 4. füzet is. A kötetekben az önkéntes néprajzi gyűjtők, a megyében élő néprajzkutatók tanulmányai mellett írásokat közölt szlovákiai magyar néprajzosoktól is. A harmadik füzet tartalmazza a Dunántúli Néprajzi Nap ülésén elhangzott előadásokat.¹⁶

A Komárom megyei múzeumok közleményei I. kötetének 1968-as megjelenése után, tizenhét év elteltével, 1986-ban jelent meg a 2., 1989-ben a 3. és 1991-ben a 4. kötet. A kiadvány elsősorban a megyei múzeumokban (Esztergom, Tata, Tatabánya) dolgozó muzeológusok írásait közli.

A megindult néprajzi kutatómunka nagy vállalkozásaként valósult meg a megyei néprajzkutatók irányításával és önkéntes néprajzi gyűjtők bevonásával Komárom-Esztergom megye tizenöt településén, valamint a Szlovák Köztársaság tizenhárom községében a három évre (1987–1989) tervezett tematikus, kérdőíves néprajzi gyűjtés.

A harmincegy gyűjtő 1989 végére huszonnegy községben befejezte a helyszíni gyűjtőmunkát. Ennek eredményeként összegyűlt 744 kitöltött kérdőívoldal, 338 gyűjtőfüzetoldal, továbbá 407 fénykép és 112 rajz. Az összegyűjtött anyag feldolgozása és megírása után

¹³Komárom megyei néprajzi füzetek 2. (Szerk. Körömdi Géza) Tatabánya 1987. A vezetőség tagjai: Cs. Kiss Ernő, Danis József, Guzmics Lajos, Kántor Klára, Kecskés László, Krajcsirovits Henrik, Tisovszki Zsuzsanna, dr. Túri Róbert, Végh Ákos.

¹⁴Dolgozók Lapja 1984. december 19.: Felavatták Bátky Zsigmond emléktábláját. Néprajz a magyar múzeumokban (Szerk. Selmezy Kovács Attila, Szabó László) Budapest-Szolnok. 1989. 159–164.

¹⁵Komárom megyei népi iparművészek kiállítása: Balassa Bálint Múzeum Esztergom 1987. A kiállítást rendezte: Kövecses Varga Etelka és Tisovszki Zsuzsanna, a bevezetőt Körömdi Géza írta. – Tatai népi kerámia – kiállítás és vásár 1991. Tata, vár. Csizsár József és Végh Ákos fazekasok kiállítása. Szöveg: Körömdi Géza.

¹⁶Komárom-Esztergom megyei néprajzi füzetek 1–4. sz. (Szerk. Körömdi Géza) 1985–1990. Tata-Tatabánya. – Kövecses Varga Etelka: Adatok az esztergomi hajómolnárság történetéhez és néprajzához I–II. 1985. 32–65. és 2. k. 16–44. – Kövecses Varga Etelka: Az esztergomi mézesbábos és viaszárúkészítő mesterség története és néprajza. 1986. 9–40. – Körömdi Géza: Az utolsó tatai szíjgyártómester. 1987. 107–135. – Körömdi Géza: Nyugat-európai házépítés hagyománya a Komárom-Esztergom megyei németeknél. 1988. 59–66. – Szivákné Horsa Zsuzsanna: A komáromszentpéteri telepések táplálkozása. 1986. 41–68. – Tisovszki Zsuzsanna: Szentgyörgymezei népszokások. 1986. 41–68. – Uő.: Népmondák, hiedelmek Esztergomban és környékén. 1987. 82–101. – Uő.: Dorogi népszokások. A téli ünnepkör. 1988. 67–84.

¹⁷Komárom megyei múzeumok közleményei 1–4. sz. (Szerk. Biróné dr. Szatmári Sarolta-Fürész né Molnár Anikó) 1968–1991. Tata – Fatuska János: „Szálláskeresés” a Tata környéki német karácsonyi szokásokban. 1986. 131–144. – Kövecses Varga Etelka: Mogyorósbánya népi építészet. 1991. 149–187. – Solymos Ede: Az esztergomi halászcéh története. 1989. 53–74. – Tisovszki Zsuzsanna: Népi orvoslás, növényismeret Esztergom-Szentgyörgymezőn. 1989. 41–52. – Uő.: Az esztendő jeles napjai, ünnepei Komárom-Esztergom megye magyar községeiben. 1991. 189–204. – Túri Róbert: A kisbéri nyelvjárás hangtani vizsgálata. 1986. 145–168.

1992-ben megjelent az első tanulmánykötet a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat támogatásával.¹⁸ A kötet címe: *Paraszti élet a Duna két partján*.

Az a sokat emlegetett néprajzi „fehér folt” napjainkban már nem jellemző Komárom-Esztergom megyére. Az elmúlt harminc év néprajzi kutatómunkája nyomán megjelentetett néprajzi, nyelvjárási tanulmányok arról tanúskodnak, hogy tervszerű gyűjtő- és feldolgozó-munkával a megyében tevékenykedő néprajzi kutatók és néprajzgyűjtők feltérképezték a megye területét. Ha megjelenik az elkészült dolgozatokkal a kiadásra váró második és harmadik kötet, akkor megmentettük a két világháború közti hagyományos paraszti élet néprajzi emlékeit, s már csak a megyei magyar néprajzi múzeum megvalósítása várta magára.

Körmendi Géza

Csete Balázs emlékezete¹

Megilletődve állunk Csete Balázs néprajzkutató süppedő sirhalma előtt; tanítványai, ismerősei, s mindazok, akik ma is jó szívvel és nagy tisztelettel emlékeznek rá. A jelenlévők közül jó néhányan már nem ismerhettük személyesen, mert élete fonalát az égiek igen rövidre szabták, de reánk hagyott munkáival, a népművészet és a néprajz iránti rajongásával, a szülőföld szeretetével példát mutatott az utókornak.

Gyorsan lepergett élete göröngyös és akadályokkal teli úton haladt. Mindenért keményen kellett küzdenie, de sok álma, vágya így sem válhatott valóra. Szépen induló művészi pályáját az I. világháború törte derékba, s a színek és a fény világából az orosz frontra, majd pedig a turkesztáni és a moszkvai hadifogolytáborokba vezetett az útja. A fogságból hazatérve, feledve hányattatásait, visszavonhatatlanul elkötelezte magát a pedagógiának és a néprajztudománynak. Miközben tanítványait – mintegy negyed évszázadon át – a rajz és a néphagyomány szeretetére, megbecsülésére tanította, mellette az egész országot bebarangolva, szorgalmasan gyűjtött és rajzolt, hogy megmentse az utókornak népi kultúránk legbecselesebb értékeit.

Különösen a népművészet vonzotta, s bővülte el szépségével, harmóniájával. Hittel vallotta: „A művészet az ember Örök utitársa... az emberi lélek szárnya és életörömeinek legtisztább forrása.” S valóban, ha szépművű rajzait csodáljuk, megbizonyosodhatunk hite igazáról.

Sorsa további alakulásába ismét beleszólt a háború, s arra készítette, hogy 1948-ban visszatérjen szülőfalujába, s annak néprajzával foglalkozzon. Így hát fáradhatatlanul gyűjtött tovább. Néprajzi munkássága elismeréseként Ortutay Gyula 1950-ben a jászberényi múzeum megüresedett igazgatói állására javasolta: „A jászberényi múzeum fejlesztésének most igen szép lehetősége van, s itt – a Jászság centrumában – a néprajzi munkának nagy jelentősége van...”, s Csete Balázs, mint ennek a vidéknek kiváló ismerője, egész tevékenységét a néprajzi kutatásnak szentelheti.” – írta Ortutay Gyula egyik levelében, de kezdeményezése eredménytelen maradt.

Ha a Jász Múzeumban nem is, de a szolnoki múzeumban lehetőséget kapott arra, hogy a néprajzi gyűjtő- és feldolgozó-munkáját intézményi keretek között végezhesse. Fáradhatatlan munkálkodása a „nemes ügyért” azonban sokszor nem talált kellő elismerésre,

¹⁸Paraszti élet a Duna két partján I. – Komárom-Esztergom megyei néprajzi tanulmányok I. kötet (Szerk. Körmendi Géza) Tatabánya 1992. – A kötet tanulmányai: *Febérváry Magda*: Társadalomnéprajz; *Körmendi Géza*: Komárom megye településnéprajza, népi építkezése; *Liszka József*: Településnéprajz, népi építkezés Délnyugat-Szlovákiában; *Febérváry Magda*: Hagyományos paraszti gazdálkodás; *Gaál Ida*: Népviselet; *Liszka József*: Az emberi élethez fűződő szokások a volt Esztergom és Komárom vármegye mai szlovákiai részén.

¹Elhangzott 1993. március 20-án a jászkiséri Csete Balázs-emlékünnepeken (Szerk.)

méltatásra. Munkáinak könyvben, illetve tanulmányban való megjelentetésére is kevés lehetősége adódott. Óriási néprajzi anyagának és rajzainak legnagyobb részét így a múzeumok gyűjteményei őrzik. „En is a maga hajójában vagyok” – írta egykor hozzá Luby Margit. „Tisztában vagyok azzal, hogy majd úgy 100 esztendő múlva ássa ki valaki munkáimat a nagy néprajzi temetőből és elkönyvelnek majd, mint Apor Péter késői utódját.”

Csete Balázsnak azonban nem kellett 100 évig várnia, hiszen az utókor megértőbb és hálásabb volt hozzá, mint jelenkora. Nagyra értékeli tanári-néprajzi munkásságát, s gyűjtési anyagának megjelentetésére is lehetőséget találtak. De nem feledkezett meg róla szülőföldje sem, ahonnan elindult, s ahová pihenni visszatért. Mert jóllehet, Csete Balázs élete nagyobb részét a szülőföldjétől távol töltötte, de azért ő mégis a Jászságé maradt.

H. Bathó Edit

A dákai Szülőföld Baráti Kör

A kör története alig négy éves időszakot ölel fel. 1989. április 2-án alakult és április 19-én jegyezték be a megyei bíróság nyilvántartó könyvébe 360. sorszámon. A megalakulás azonban sok előkészítő, szervezőmunka eredménye. A község lakosságában szunnyadó (elnyomott) igény a közösségi élet iránt évtizedeken keresztül nem valósulhatott meg. Pedig a századforduló elejétől, amikor 1906-ban megalakult az olvasókör, 1947-ig, amíg az egyesületeket betiltották, több is működött a községben. Volt takarékszövetkezet, Hangya-szövetkezet, énekkar, színjátszó kör, leventezenekar, gazdakör, KIE, s több közbirtokossági közösség. Az elnyomott igény „lángra lobbanásához” csak egy szikra kellett, s ezt a szerepet egy esemény töltötte be az 1988. szeptember 3-án felújított kultúrház megnyitása alkalmából. A község akkori vezetőinek az az ötlete támadt, hogy az avatásra meghívják azokat, akik annak idején, 1947-ben saját pénzük, munkájuk felajánlásával kialakították a falu művelődési otthonát a volt Batthyány-birtok intézői lakásából. Ezen a találkozón – fehér asztal mellett – döntött úgy az ünnepi eseményre a szülőfaluba hazalátogató csaknem százfős érdeklődő, hogy alakítsanak valamilyen egyesületet a község múltjának ápolására.

A megvalósítást segítette a közben megalkotott 1989. évi II. sz. egyesületi törvény. Közös munkával készült az alapszabály-tervezet, megfogalmazódott a név is. Az alakulóülésre több száz meghívót küldtek szét az ország minden tájára, ahová a „mobilitás” következtében a dákaiak szétszóródtak. Ettől kezdve már simán ment minden. Elfogadták az alapszabályt, megválasztották a kilenctagú elnökséget és háromtagú ellenőrző bizottságot, elkészült az éves munkaterv is.

A következő összejövetelre nyomtatásban is megjelent az alapszabály. Ebből most már csak a kör célja és feladatai fejezetből idézünk: „A kör tagjai egyénileg és közösségben segítik a szülőfalut – ezen keresztül a hazát – szeretetének ápolását. Tevékenységükkel előmozdítják a község múltjának feltárását, hagyományainak ápolását... A kör fontos feladatának tartja a községben élt Battyány Lajosnéra és családjára vonatkozó tárgyak, információk gyűjtését, emléküket megőrzését... emlékszoba felállítását.”¹

1989. október 7-én a község határára túlmutató tudományos ülést szerveztek. Az elhangzott előadások önálló kötetben jelentek meg. A Batthyány-kutatás tovább folyik, gyűlnek a dokumentumok s a tagság aktivitása sem lankadt és biztosnak vehető, hogy évről évre bővülni fog az emlékszoba.

A múlt hagyományainak feltárása, őrzése, közzététele újabb formát alakított ki. E tájról indultak címmel harmadik éve folyik az a beszélgetéssorozat, amelyen a községből, illetve a környékről elszármazottak részvételével baráti találkozókat tartanak. Évente három-három találkozó volt eddig.

Akik ismerik, hogy milyen hátrányos helyzetben vannak az iskola-, pedagógus nélküli kisközségek, azok tudják legjobban értékelni, hogy a baráti kör „felvállalta” a nemzeti ünnepek, március 15-e, október 23-a megrendezését, műsorok szervezését. S hogy ez is

¹A kör születéséről és első rendezvényeiről ld. Honismeret, 1990. 2–3. számában Tóth Dezső írását. (Szerk.)

hagyománnyá váljon, az éves közgyűlést mindig március 15-én tartja a kör. Az ünnepség hagyományosan a hősi emlékmű koszorúzásával kezdődik. Annál az emlékműnél teszik tiszteletüket a kör tagjai és a falu lakossága, amit a kör kezdeményezésére és aktív munkája nyomán 1990-ben avattak. A fából faragott emlékmű avatása felemelő ünnepség, ökümenikus istentisztelet tartásával ment végbe. Az emlékművön felsorolt hősi halottakról életrajzi füzetet adott ki a kör. Környékünkön ez volt az első és máig is az egyetlen kiadvány, amely neveken kívül rövid életrajzi adatok közlésével is őrzi emlékeket.

A közelmúlt eseményeinek feltárásához kapcsolódik a kör azon tevékenysége, hogy összegyűjti és kiadja az 1945. január elején elhurcolt dákai leventék emlékeit távollétük eseményeiről. E célból írásos adatfelvételek, magnós interjúk készítése folyik. Sőt, a múlt évben fehér asztal mellett beszélgetést szerveztek a volt leventék részére. A visszaemlékezéseket erről is hangfelvételek őrzik.

S végül néhány mondat a tagságról. Az alakuláskor 80 körül volt a létszám, ma 126 jegyzett tag van. A falu lakossága 600 fő, ebből 150 a szociális otthon lakója. A működés pénzügyi alapját az évi 100 forintos tagdíj természetesen nem fedezi, különböző alapítványok pályázatain nyert összegek teszik lehetővé a munkát. A Dákai füzetek sorozatban négy év alatt kiadott művek a következők. *Tóth Dezső: A Batthyány-család Dákán.* 1989., 48 old. – Emlékezünk. Adatok a két világháború dákai áldozatairól. 1990., 44 old. – *Kapcsándy Sándor: Fohász a mélységből. Összegyűjtött versek.* 1991., 60 old. – *Batthyányakra emlékezünk.* 1992., 68 old. – *Dákai képek. Színes képeslap a községről.* 1990.

Tóth Dezső

Megalakult Kárpátalja Felfedezői Pro Patria Szövetsége

Többször adtunk már hírt azokról a kapcsolatokról, azokról az „aranyszálakról”, amelyek a Pro Patria Szövetség anyaországi és kárpátaljai hagyományörzői között az elmúlt években létrejöttek. A magyar népi és történelmi hagyományok felfedezése és megőrzése érdekében eddig is számos kölcsönös találkozóra került sor. Az elmúlt nyáron pl. több gyermek és felnőtt hagyományörző vett részt a sárospataki vezetőképző táborban, a Kossuth-expedíción vagy a Tisza mindkét partján szervezett néphagyománygyűjtő felfedezőúton. E kapcsolatok erősítését szolgálja és a tevékenység öröndetes bővülését jelzi az a tény, hogy ez év március 26-án Beregszászon önálló lábra állt a Kárpátalja Felfedezői Pro Patria Szövetsége. A hűvös idő és a mostoha buszközlekedés ellenére távoli falvakból is szépszámú küldött jött össze a beregszászi Egyesületek Háza nagytermében. Képviseltették magukat a helyi állami és társadalmi szervezetek, támogatásukról biztosították az új szövetséget. Az alakuló közgyűlés résztvevőit színvonalas kulturális műsorral köszöntöttek a beregszászi magyar iskola növendékei. Ezt követően Baksa Brigitta, a Pro Patria Szövetség Igric Néphagyomány-örző Tagozatának vezetője mutatta be a jelenlévőknek a nyári néprajzi tábor színes fotókiállítását: Igrickek a Beregben. A kárpátaljai hagyományörző munkáról Kovács Erika beregszászi tanárnő számolt be, Rakó József, a Pro Patria Szövetség országos elnöke pedig a hazai és a határokon túli összmagyarság körében folyó hagyományörző tevékenységünkről tájékoztatta a jelenlévőket.

Az új vezetőség olyan szervezőegységekből került ki, akik kezdetül ott bábáskodtak a helyi hagyományörző csapatok létrejötténél. Elnök: Kovács Erika (Beregszász); elnökhelyettes: Ruzska Erzsébet (Kigyós); az elnökség tagjai: Király Katalin (Gát), Illés Katalin (Déda), Timkó Rozália (Sislóc); az ellenőrző bizottság tagjai: Molnár József (Nagydobrony), Balogh Antal (Verbőc), Kishegyi Mária (Beregszász).

A hivatalos alakuló gyűlés után meghatottan néztük végig a beregszászi, búcsú, gáti és kigyósi hagyományörzők felavatását: az együtt elmondott esküszöveg után a gyerekek kézzel kézre adták a „Pro Patria”-zászlót és egyenként mondták el egymondatos fogadalmukat, majd beirták nevüket az avatókönyvbe.

A közelmúltban alakult új csapatok – a beregszászi 8. sz. iskolából a Nefelejcs, Bátorúról a Gyepű, Sislócról a Mikszáth Kálmán, Kigyósról az Árpád népe – a szövetség elnökétől vették át az alapító emléklapokat.

„Kárpátalján a hagyományörzés egyet jelent az életmentéssel” – mondta Bagu Balázs a pedagógusszövetség nevében. Kívánjuk, hogy a Gyümölcsoltó Boldogasszony napján elültetett szövetségtánc is megfogadjon, meggyökeresedjék és álmaink szerint terebélyesedve hozza meg majdan gyümölcsét Kárpátalja javára.

Dr. Tóth József

Emléktáblát avattak Szegeden dr. Perbíró Józsefnek

A közelmúltban elhunyt dr. Perbíró József, 1956 egyik kulcsszereplőjére, a Forradalmi Nemzeti Bizottság egykori elnökére emlékeztek február 20-án Szegeden. A József Attila Tudományegyetem Jogi Karán – ahol mint professzor oktatott – bajtársai, tisztelői emléktáblát avattak. A megemlékezést az egykori rab- és cellatárs, Obersovszky (Oby) Gyula költő, újságíró tartotta, majd Gyulay Endre megyés püspök mondott a tábla fölött áldást. A szónokok ismertették Perbíró József életútját és hangsúlyozták: neki volt köszönhető, hogy Szegeden vér nélkül győzött a forradalom.

Ötvenhat után a bátor és népszerű professzort bíróság elé állították, a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetőjeként életfogytiglani börtönbüntetésre, teljes vagyonekobzásra ítélték. Fogva tartásából csak 1963. március 26-án, az „ENNSZ-amenesztia” keretében szabadulhatott ki. Felesége, a hűséges társ, dr. Nagy Márta Kecskeméten talált csak állást, így elhagyták Szegedet. Ezután a jogászprofesszor nyolc esztendeig Siófokon a Vízmű Vállalat tanácsadója volt.

Siófokon, az 1970-es évek derekán kezdte írni (1100 lap terjedelmű) emlékiratait, *Történelem a koronatanú szemével* címen. Dr. Perbíró Józseffel ekkor ismerkedtem meg, a kapcsolatunk az évek folyamán a tanítványi sorból barátsággá nemesült. Ő volt az, aki Németh László, Kodolányi János, Bibó István, Illyés Gyula, Dénes Zsófia, Fülep Lajos, József Attila műveit először adta kezembe 16 esztendőskoromban, s angol nyelvet abból a nyelvkönyvből tanulhattam, amelyet Perbíró József a börtönevei alatt végig magánál tartott.

Dr. Perbíró Józsefet 1989-ben rehabilitálták, és 1957-től visszamenőleg megajánlották számára a tanszékvezetői és a professzor emeritus cím viselését. Ez alkalommal mutatták be először Magyarországon azt a dokumentumfilmet – *Októberi nyár, Szeged 1956* címmel –, amelyet a Bonnban élő Cserhádi János forgatott azzal a céllal, hogy bizonyossá tegye a jeles történész, Bill Lomax állítását: miszerint az 1956-os magyarországi forradalom vidékről, pontosabban Szegedről indult el az egyetemi ifjúság október 16-i mozgalmával.

Matyikó Sebestyén József

Kazinczy-napok Kassán

A XXIV. Kazinczy Nyelvművelő Napokat 1993. március 18–20. között tartották Kassán. A háromnapos rendezvénysorozat többek között a Csehszlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága, a Csemadok Országos Választmányja és a Budapesti Anyanyelvi Konferencia támogatásával folyt.

Az Anyanyelvi Konferencia céljait és feladatait Pomogáts Béla vázolta fel. A szlovákiai magyar tankönyvkiadás helyzetével Sima Éva, a Pozsonyi Pedagógiai Könyvkiadó főszerkesztője foglalkozott. Cs. Nagy Lajos és Császi Ildikó az iskolások kezébe adható tankönyvek nyelvi színvonalát vizsgálták. Több előadó a tankönyvek magyartalanságát és téves fogalomhasználatát bírálta.

Szathmáry István budapesti nyelvészprofesszor a sajtónyelvi stílusokat és az előforduló hibákat vetette a sajtó munkatársai szemére. Péntek János és Szabó Zsolt az erdélyi, Kótyuk István a kárpátaljai, Ágoston Mihály pedig a vajdasági szellemi állapotokat elemezte. Szerintük olyan erős és minőségi anyanyelvi műveltséggel kell minden értelmiséginek rendelkeznie, hogy lépést tudjon tartani Európával, az európai szellemmel és kultúrával.

Deme László professzor előadásával a kisebbségi magyar sajtót körülvevő politikai viszonyokra utalt. Szabómihály Gizella három szlovákiai magyar lapot és három magyarországit vizsgált meg. Kimutatta, hogy a felvidéki sajtó nyelve sok tekintetben eltér a magyarországiétól. Nagyobb körültekintésre lenne szükség a szlovák fogalmak magyarra fordításakor.

A szép magyar beszéd verseny eredményét Deme László professzor értékelte. Véleménye szerint a résztvevők többségének a magyarországi versenyeken sem kellene szégyenkeznie. A versenyt egyébként két kategóriában értékelték, melyben 25 fiatal szlovákiai magyar bizonyította nyelvi érettségét és anyanyelvi szeretetét.

A nyelvművelő rendezvény nagymértékben hozzájárult az anyanyelvünket fenyegető veszélyek tisztázásához és számbavételéhez. Elhárításukban nagy szerepük lehet pedagógusainknak és a magyar nyelvű sajtónak.

Jankus Gyula

Dr. Vargha Károlyra emlékezünk

Gyászol a Baranya Honismereti Egyesület.

A fáradhatatlan, a mindig segítőkész, az ötletgazdag, a példás életével folyamatosan nevelő tiszteletbeli örökös elnök, dr. Vargha Károly ny. főiskola tanszékvezető tanár 78 évesen, 1993. március 18-án örökre eltávozott.

Március 26-án százak és százak vették körül koporsóját a pécsi köztemetőben. Szinte együtt volt Pécs és Baranya teljes alkotó értelmisége a búcsúzás perceiben, majd részvétellel kísérték szülőfalujába, a zselici Szentlászlóra – végakarátának megfelelően – végső pihenésre.

Dr. Vargha Károly nagy úrt hagyott maga után. A szentlászlói falusi kántor fia, Mester János, Sík Sándor, Schmidt Henrik, a berlini Petersen professzor tanítványa, a német nyelvészet és irodalom, a filozófia doktora Baranya népére maradandóan sugározta ki, amivel maga is töltekezett. Irodalmi, történelmi, néprajzi, népzene-kutatói tanulmányai ismertek. Kodály Zoltán, Bárdos Lajos, Ferencsik János, Forrai Miklós biztatására születtek meg énekari szövegei, oratóriumfordításai, a hazai németiség imakönyve.

Már fiatal tanárként Kőszegen, majd Baján népismeretre nevelte a tanítójelölteket. A kollégiumban hetente egy estét szülőföldjük leírásának tanulmányozásával kellett eltölteniük a jelölteknek, hirdetve: „csak azt szeretjük igazán, amit ismerünk”. Kimeríthetetlen volt feladatvállalásában. 1956-ban a Pécsi Tanárképző Főiskolán megalapította a német tanszékot, miközben kidolgozta a német nemzetiségi nyelv tanításának módszertanát.

A Honismereti Mozgalom megalmodói közé tartozott. 1960-tól Baranyában és Pécsen szervezte a hon megismertetéséért és megismeréséért dolgozók egyre népesebb taborát. Továbbképzési népszerűek voltak. Megindította a falukrónikák írását, gondosan lektorálva a bemutatott műveket, melyek ma már részei a megelőző évtizedek hiteles falutörténeteinek. Lokálpatriotizmusra nevelt huszonöt évig, míg rovatvezetője volt a Baranyai Művelődésnek.

A Baranya Megyei Honismereti Bizottság elnökeként sorra szerkesztette a Baranya Megyei Honismereti Írásokat, így teremtett lehetőséget a publikálásra érett helytörténeti dolgozatok megjelenésének. Évenként újra beköszöntő Eseménynaptárai a feledéstől mentették meg Baranya szülőttei közül azokat, akik azért a szűkebb hazaért éltek.

Segítette a hétköznapi kutató, gyűjtő, rendszerező, megőrző honismereti munkát, és jelen volt ünnepeinken, kiállításokon, a tájházak átadásánál, a kiadványok megjelenésénél. Értékes, hazaszeretettől égő életével, bölcsességével, munkájával, állandó példájával is jelen volt köztünk. Betegágából is segítette a XX. Országos Honismereti Akadémia rendezését, és ott vette át az elsők között a Notitia Hungariae-díjat, jelezve, méltó módon zárkozott fel Bél Mátyásnak, a honismereti mozgalom 250 évvel ezelőtt munkálkodó nagy egyéniségének életprogramjához.

Dr. Vargha Károly, aki irányította, annyiszor segítette helytörténeti munkánkat, maga is Pécs-Baranya helytörténetének részévé vált – felejthetetlenül.

Gábori Imréné

Reöthy Ferenc emlékezete

1993. április 2-án, életének 73. évében tragikus hirtelenséggel elhunyt Reöthy Ferenc ny. balatonszemesi tanár, a Somogy Megyei Honismereti Egyesület elnöke, a Balaton fáradhatatlan kutatója.

Huszton született 1921-ben. A tanítóképzőt Nyíregyházán végezte. Első pedagógiai állomáshelye Bácskeresztúr volt. A második világháborúban páncélosként vett részt. A háború végén amerikai hadifogságba került. Fogságból történő hazatérése után Kunbaján tanított, ám rövidesen Kőröshegyre helyezték, s itt zárta örökre szívébe a somogyi embereket, a somogyi tájat. Hogy mit jelentett mint pedagógus a kőröshegyi és szemesi iskolának, arról tanítványai vallottak megrázó szavakkal április 7-én a balatonszemesi temetőben.

Reöthy Ferenc azonban nemcsak pedagógus volt. Már az 1930-as években bekapcsolódott a falukutató mozgalomba, s ezzel egy életre elkötelezte magát a helytörténet, a honismeret mellett is. Fáradhatatlanul folytatta saját képzését is. 1952-ben a Szegedi Tanárképző Főiskolán tanári diplomát szerzett. 1958-ban került Balatonszemesre, ahol egészen nyugdíjba meneteléig (1983) tanított.

A nyugdíjba menetel azonban számára nem jelentett, nem jelenthetett nyugodtságot. Honismereti szakkört vezetett továbbra is, írt, publikált, szervezett, a Somogyi Honismereti Híradó szerkesztőbizottságának 1975-től haláláig tagja volt. Szerény, csendes, de határozott egyéniséggel mindig ott volt, ahol a honismereti – elsősorban a balatoni honismereti – munkát segíteni kellett.

„A Dél-Balaton honismereti mindenese” – írta róla találóan Matyikó Sebestyén József siófoki múzeumigazgató, amikor 70. születésnapján köszöntötte. Reöthy Ferenc valóban az volt. Mindent tudott, amit a Balatonról tudni kellett. És mindent elkövetett, hogy ezt a tudást másoknak is átadhassa.

Szinte lehetetlen számba venni minden publikációját, csak a legfontosabbakat sorolhatjuk föl. Monográfiát írt Balatonföldváról, feldolgozta a Dél-Balaton irodalmi és történelmi emlékhelyeit, a Balaton halászóhelyeit, a méltatlanul elfelejtett Balaton-kutatóról, Lukács Károlyról életrajzot és bibliográfiát állított össze. Olvashatjuk értékes tanulmányait a siófoki és boglárlelei várostörténeti kötetben, a levéltári évkönyvekben. 1990-ben jelent meg első vaskos kötete annak a dél-balatoni községtörténeti sorozatnak, amelyet élete fő művének szánt. Kőröshegy, Szárszó, Szemes... Mind tartalmukban, mind formájukban imponáló kötetek... És micsoda hallatlan akaraterő, szívós szervezőmunka is áll mögöttük... Emlékét úgy tudjuk igazán megőrizni, ha ezt a munkát, ezt a sorozatot is tovább folytatjuk.

Szót kell ejteni a periodikákban megjelent cikkeiről, tanulmányairól is. A Somogyi Honismereti Híradón kívül rendszeresen jelentek meg közleményei a Somogyban, a Somogyi Hírlapban, a Magyar Nemzetben, az Iskolai Szemlében – hogy csak a legfontosabb forrásokat említsük. És pontosan tíz éve látott napvilágot A balatoni halászat 1885–1978 című tanulmánya az Agrártörténeti Szemlében, amely mindenki számára megkerülhetetlen, aki e témával foglalkozni akar.

Reöthy Ferenc elment. Gazdag örökségével nekünk kell jól sáfárkodnunk. És most, hogy búcsúzunk, mintha az ő szájából hallanánk Dsida Jenő halhatatlan sorait:

*Megtettem mindent, amit megtehettem
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedtem mindenki tartozását,
felejtsd el arcom romló földi mását.*

Dr. Sipos Csaba